

Реферат на тему: "Підручники з української літератури в країнах Східної Європи"

Тематично-літературні реферати

Реферат на тему:

Підручники з української літератури в країнах Східної Європи

Після 2-ї світової війни і нового політичного розкрою європейської карти на ідеологічно протилежні Західну і Східну Європи наступив новий етап життя українського населення у цих країнах. У п'ятдесятих роках у ряді країн Східної Європи — в Румунії, Польщі, Чехо-Словаччині, Югославії — починає відроджуватись українська освіта: з'являються початкові і середні школи, навчальний процес у яких забезпечують, як правило, підручники, створені у цих країнах під опікою держави.

Покликані до нового життя були і підручники з української літератури. Часто заполітизовані і сповнені комуністичної моралі, вони все ж мали на меті сприяти розвитку в учнів любові до рідної культури й українського художнього слова.

Для аналізу процесу вивчення української літератури у школах названих країн, в тому числі й навчальної книжки з літератури, слід враховувати кілька важливих чинників, що впливали і впливають на розвиток української культури взагалі, й української освіти зокрема. Як історичний факт слід, по-перше, враховувати автохтонність українських поселень у Польщі, Словаччині, Югославії та Румунії — українці там живуть здавна, вже кілька століть, мають продовжену у віках і пов'язану з Україною, її мовою і культурою, історію. У цих компактних поселеннях існують літературні традиції, а творчість найталановитіших письменників, незважаючи на кордони, вийшла за межі регіонів і стала надбанням усієї української літератури.

По-друге, на зміст української освіти, яка стала переживати певне відродження у 2-й пол. XX ст., все ж великий ідеологічний вплив мала прорадянськи налаштована політично-культурна орієнтація урядів цих держав, а тому відчувається значний вплив комуністичної ідеології і традицій радянської школи на українську освіту, підручникотворення у східноєвропейській діаспорі.

Досить вдало відобразив спільність становища українців у згаданих східноєвропейських країнах публіцист із Канади Михайло Марунчак у своїй книжці "Українці в Румунії, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії": "Хоча в політиці цих чотирьох країн є різні концесійні відхилення культурної політики в сторону українців, то в основному всіх їх єднає матеріалістична доктрина, комуністичне вчення Маркса й Леніна. Коли взяти до уваги, що ті самі принципи світосприймання є офіційним вченням правлячих кіл на Україні, то багато подрібностей є між людиною українською материка, і тими, які розсіяні в різних закутках Югославії, Польщі, Чехословаччини та Румунії" [48, 6].

По-третє, після розвалу Радянського Союзу та зміцнення суверенітету колишніх країн радянського блоку у Східній Європі, у Словаччині, яка стала на початку 90-х рр. незалежною державою, посилились тенденції до активізації так званого русинства (політичного русинства), на цьому фоні відбувається зниження суспільної активності українців, згортання української освіти.

Зрозуміло, що за часів існування СРСР до змісту підручників широко включались не тільки твори української класики, але й твори радянських письменників, в яких реалізувались ідеї так званого методу соціалістичного реалізму і партійності літератури.

Серед східноєвропейських держав, де навчання дітей українців велося українською мовою і де видавалися підручники з української літератури, найпохмуріший пропагандистський вигляд мали підручники з української літератури в Румунії. В них переважали твори радянських письменників, а інколи друкувалися переклади з російської літератури. Явно, що такі навчальні книжки мало сприяли розвитку самосвідомості українців [49].

Детальніше розглянемо зміст підручників із української літератури та тенденції щодо змін у їхньому змісті в Польщі, де існують давні традиції української освіти. У цьому зв'язку ми виділяємо два періоди розвитку української освіти у Польщі: перший, до 1939 р., — час, коли до Польської держави входила Галичина (досягнення у галузі створення підручників із української літератури у Галичині ми розглянули вище), і другий — у 2-й пол. 1950-х рр., коли на польських землях почалося нове відродження української школи.

Після сумнозвісної урядової акції "Вісла" у 2-й пол. 40-х рр. минулого століття, спрямованої на розсіяння українців по усій Польщі та їхню асиміляцію, відродження українського шкільництва стало можливим лише у 2-й пол. 50-х рр.

За свідченнями "Енциклопедії Українознавства" В.Кубійовича, на кінець 50-х років (1958-59 рр.) у Польщі було 7 українських початкових шкіл і 152 пункти навчання української мови при польських школах. На той час також функціонували український загальноосвітній ліцей у Легніці й українські класи при педагогічному ліцеї у Бартошицях, відділ української філології при учительській студії в Ольштині. В енциклопедії також зафіксовано такий печальний факт: ледве 5% українських дітей вивчає українську мову в школах [50, 2256].

Серед навчальних книжок із української мови і літератури найбільшого поширення набули у 50-80-і роки набули підручники-читанки А.Середницького [51] і Я.Грицков'яна [52], призначені для літературного читання у початкових і середніх класах. Вони поєднують у собі тексти художніх творів, різноманітний дидактичний матеріал до них, граматичні правила й вправи. Добір творів подається за тематичним принципом, який охоплює розповіді про сім'ю та школу, про минуле України, її національних героїв, усну народну творчість, оточуючий світ, зокрема про Польщу, її культуру тощо.

Цю різноманітну тематику широко ілюструють твори української класики та радянських письменників, а також перекладені українською мовою твори відомих

польських авторів.

Порівняно з підручником для 4 класу в підручнику для 5 класу значно зростає обсяг літературних термів, які треба засвоїти учням. У читанці Я.Грицьков'яна для принагідного вивчення пропонуються такі теоретичні поняття, як епітет, герой літературного твору, види мовлення у художньому творі: розповідь, опис і діалог, елементи теорії віршування, метафора, оповідання, літературний герой тощо. Діти знайомляться з жанрами усного народного слова — народною піснею, коломийками, щедрівками, казками, легендами тощо.

Художнє слово представлене в читанках віршами та оповіданнями українських класиків: Т.Шевченка, Марка Вовчка, М.Коцюбинського, І.Франка, Лесі Українки, Степана Васильченка, М.Черемшини, Дніпрові Чайки, Л.Глібова, Олександра Олеся та ін., творами українських радянських письменників 30-80-х рр. П.Тичини, М.Рильського, В.Сосюри, М.Пригари, О.Гончара, І.Драча, Д.Павличка, В.Коротича, О.Ющенка та ін. У них звучать мотиви економічних здобутків Радянського Союзу й України, значущості об'єднання українських земель в одну радянську державу. Рідний край постає як

...Україна, рідна країна,

Волі і щастя сонячний край.

(О.Ющенко. Пісня про Україну)

Дітям пропонуються невеличкі нариси про господарські успіхи українського народу, про географічні та природні особливості України, здобутки народу в перемогах над природою, успіхи в освоєнні космосу тощо.

Звичайно, у багатьох творах присутній ідеологічний мотив про успішну ленінську національну політику, про радянські свята, переможну ходу радянського народу до світлого майбутнього усього людства — комунізму тощо. Знаходимо тут і мотив людини — "гвинтика", такий популярний в радянській школі. Так, у читанці А.Середницького подається оповідання О.Донченка "Голубий гвинтик", з якого кожна дитина повинна зробити висновок про важливість і корисність будь-якої навіть малопомітної справи, якщо вона зроблена на користь радянської держави. Симптоматичним є кінець цього оповідання, коли увесь клас, що прибув до заводу на екскурсію, колективно упевнюється у важливості малесенького гвинтика, який вкручує у сільгоспмашину на конвеєрі матері дівчинки Софійки, учениці цього ж класу:

"...А сіра, змащена мастилом доріжка конвеєра повільно рухалась вперед, і на ній немов пливли один за одним трактори. І Софійчина мати справно й швидко вкручувала в кожного трактора невеличкого гвинтика.

— Це... це той гвинтик? — запитав Степанко.

— Так, це той гвинтик, про якого розповідала Софійка, — сказала вчителька. — Бачите, все на тракторі є — і мотор, і котки, і гусениці. Та без цього маленького гвинтика жодний трактор не може зрушити з місця.

— Ніколи не зрушить! — підтвердила Софійчина мати.

— Це такий гвинтик... Мотор без якого не працюватиме. Маленький зовсім, а без нього не обійдешся...

Софійка нахилилась і взяла гвинтик. Він був зовсім не сірий, а голубий, сріблястий, схожий в своїй шапочці на грибок. Дівчинка високо підняла його вгору, щоб усі діти побачили, який чудесний гвинтик вкручує в трактори її мама" [53, 107].

Педагогічно вмотивовано в читанках представлені твори, які знайомлять учнів із польськими суспільно-культурними цінностями, з життям українців у цій країні, що, зрозуміло, дозволяє українській дитині вже зі шкільної парти відкрито дивитись на світ й інтегруватись у нього, зберігаючи власні національні цінності.

У цих художніх творах польських і українських письменників розкриваються історичні умови співіснування двох народів у минулому в межах однієї держави, часто називаються причини непорозумінь, що виникали на історичному шляху, стверджується необхідність взаємоповаги і дружніх відносин між двома слов'янськими народами-сусідами.

Правда, слід зауважити, що причини суспільних негараздів із волі авторів творів інколи трактуються спрощено, часто за виключно класовим підходом до суспільних явищ. У негараздах звинувачується переважно польське поміщицтво і панство як класовий ворог простого українського люду.

Разом із тим у читанках є відчутним прагнення розкрити об'єктивні причини повстання українського народу проти Польщі. Так, в нарисі В.Голобуцького "На морі" наводяться переконливі слова-звинувачення польського шляхтича Папроцького на адресу польської шляхти. Він об'єктивно пояснює причини невдоволень народу польською владою в Україні тим, що вона часто виявлялася жорстоким експлуататором українців, дивилася на них, як на джерело збагачення:

"Не маючи від вас жодної помочі, — говорить Папроцький, — козаки забезпечують вам такий спокій, як поставленим на годівлю волам, а ви вважаєте себе вищими за них і випрошуєте собі в цих (українських) землях маєтки. Коли такий страшний звір, — пише далі Папроцький, — як султанська Туреччина, розкриває свою пащу на Польшу, козаки без страху кладуть туди свою руку. Козаки кидаються в безодню війни, нехтуючи всякою небезпекою, і коли зроблять щось корисне, для всіх вас множитья слава" [там само, 156].

Цю тему у читанках ілюструють такі твори, як, наприклад, оповідання для 4 класу К.Залейського "Криниця трьох братів" (про заснування братами Чехом, Русом і Лехом польського міста Цешина), нарис М.Юрковського "Шевченко серед поляків" для 5 класу та ін.

У читанці для 5 класу дітям пропонуються вірші М.Рильського про польського піаніста Шопена ("Серце Шопена") і про відомий польський хор "Мазовше" (вірш "На концерті "Мазовше"), подається добірка віршів польських поетів про Т.Шевченка (А.Сова "Шевченкові", Б.Червенський "Смерть Шевченка").

Отже, юні українські читачі мали можливість переконатись у величчї духовних досягнень як свого рідного українського народу, так і польського, на території якого вони живуть. Такий підхід до укладання читанок є, без сумніву, педагогічно правильним і важливим для збереження у свідомості дітей духовних цінностей свого

народу і поваги до поляків, розуміння можливості жити серед поляків і залишатися українцем.

Звичайно, у читанках присутні й ідеологічні мотиви дружби народів соціалістичного табору. Так, у навчальній книжці для 4 класу є розділ "Народна Польща", в якому подаються сторінки історії Польщі, дружніх взаємин із Радянським Союзом і Радянською Україною. Цю тему ілюструє вірш М.Рильського "До Польщі", в якому поет виголошує:

Хай руки славляться і очі молоді,
Хай квітне боротьба за мир у нас єдина! —
Як пісня з піснею, вітається в труді
З новою Польщею Радянська Україна [там само, 70].

Звучать у цих книжках і теми класової ненависті до багатих, революційної романтики, що за своїм змістом аналогічні до навчальних книжок в Україні. Так, зокрема, у читанці для 5 класу А.Середницького вміщено оповідання А.Головка "Пилипко", за яким не одне покоління школярів в Україні й українські школярі в Польщі навчалися ненависті до гайдамаків, насправді правдивих поборників незалежності України.

На окрему увагу заслуговує дидактичний апарат читанок. Він охоплює кілька напрямків розумової діяльності учнів, стимулюючи їхню самостійну роботу над творами. У читанці для 4 класу питання в основному спрямовані на прояснення змісту історичних розповідей, оповідань про видатних українських письменників та легендарних героїв. Такий же напрямок питань і до віршів.

У читанці для 5 класу коло завдань розширюється, а їхня складність зростає, все глибше торкаючись властивостей творів як мистецьких художніх цінностей з літературного і мовно-граматичного боку. На допомогу школярам подаються тлумачення маловідомих або важких для сприймання слів.

На початку 90-х рр. XX ст. ситуація в українській освіті в Польщі кардинально змінюється. Активізується українська громада, і під її впливом держава приділяє українській освіті більше уваги. В українській пресі гостро ставиться питання про реабілітацію жертв операції "Вісла" тощо.

У 90-х рр. XX ст. у Польщі діяло 4 початкові школи (восьмикласні) із 342-ма учнями та 32 вчителями, три ліцеї середнього типу із 257-ми учнями та 23-ма вчителями, також 69 "пунктів навчання", в яких при державних польських школах діти вчать українську мову як предмет, у них працює 73 вчителі із 1376 учнями [54, 50]. Зрозуміло, що уроки української літератури і навчальні книжки з цього предмету зазнали певних позитивних змін.

Автори підручників стали орієнтуватися на кращі здобутки українського художнього слова, не позначеного комуністичною ідеологією, пропагандистким змістом. Переконливим фактом оновлення навчальної книжки з української літератури може слугувати підручник із української літератури для 5 класу Я.Грицков'яна "Виноградник", виданий 1999 р. [55]. У ньому, як і в багатьох інших навчальних

книжках нової доби, поєднується матеріал для опанування учнями граматики з українознавчими текстами, власне творами художньої літератури.

Відзначимо, що, крім розвитку грамотності і виховання дітей в дусі поваги до України, української мови і культури, цей підручник сприяє ознайомленню школярів із важливими літературними відомостями та літературознавчими термінами. У підручнику є ряд публіцистичних українознавчих творів, які допомагають дітям ширше ознайомитися з батьківщиною їхніх предків — Україною. Це розповіді про важливі події в житті українського народу, про видатних історичних діячів, народних героїв, космонавтів тощо.

У "Винограднику" є твори польських письменників, зокрема А.Міцкевича, І.Красіцького. Діти також мають можливість ознайомитися з художніми здобутками українських письменників із різних країн і частин світу. Так, зокрема, крім творів широко відомих українських письменників-класиків, у підручнику вміщено твори Василя Єрошенка з Росії, Лесі Храпливої-Щур із Канади, Ярослава Грицков'яна з Польщі, Романа Завадовича зі Сполучених Штатів Америки та ін.

Продуманою у підручнику є й система дидактичних завдань, які, на думку О.Хорошковської, відомого фахівця з проблем вивчення української мови у діаспорі, вдало поєднуються [56, 44].

Отже, підручник Я.Грицков'яна засвідчує один із важливих проміжних етапів навчання українських школярів. Це ще певною мірою читанка для молодших класів і разом із тим — підручник із елементами літературного читання, з відповідним теоретичним літературознавчим матеріалом.

Наступний етап підручникотворення у Польщі — створення навчальних книжок із української літератури для старших класів, де курс навчання, а тому і зміст підручника, будуватимуться за основними етапами розвитку українського літературного процесу.

Вагомий вплив на зміст українських шкільних підручників має загальна ситуація з підручниками у польській школі, урядова освітня політика. В останнє десятиліття ХХ ст. для польського підручникотворення властивою стала конкуренція як серед авторів підручників, так і видавців. Тому вчитель у сучасній Польщі опиняється перед вибором серед кількох пропонованих варіантів такої навчальної книжки, яка б відповідала потребам його учнів, власним навчальним уподобанням тощо [57, 48].

Та якими б не були вимоги до змісту і форми підручника, навчальна книжка з української літератури для українських дітей Польщі виконує свою найголовнішу функцію — "допомогти молодій людині відшукати своє життєве кредо, передати їй національну тотожність, зв'язати з українством" [58, 74].

Ця вимога, без сумніву, лежить і в основі створення підручника з української літератури українських школярів Румунії, Словаччини і республік колишньої Югославії.